

O TOPONIMIMA TIPOVA: LEPETANE, KAMENARE, BAOŠICE

U Rječniku Jugoslavenske akademije ovakve reči unesene su većinom kao imenice muškog roda sa množinskim padežnim nastavkom *-i*. Nastavak *-e* koji se u mnogim govorima upotrebljava u tom padežu ovakvih reči Đuro Daničić, autor prve sveske ovog Rječnika, smatrao je kao »akuzativ za nominativ«, pa ga je u tom Rječniku, kao formu koja ne odgovara paradigmatskim pravilima, zamjenjivao nastavkom *-i*.

Ovog mišljenja, u pogledu pravilnosti, držali su se uglavnom i dalji obrađivači tog Rječnika, ali što se tiče porekla nastavka *-ane* već je Pero Budmani pravilno, iako ukratko leksikografskim stilom, objasnio poreklo ovog nastavka. Iz njegovog tvrđenja da je »*Doljani*... uprav pl. Doljanin«, a zatim: »dolazi i nom. *Doljane* »ili po tome što je uzet akuzativ kao nominativ, ili po starijem obliku« jasno je da se pod starijim oblikom podrazumeva nastavak *-e* u nom. pl. reči na *-janin*.

Dok je o poreklu ovog toponima kao i o toponimu Dubočane izneo mišljenje u obliku dileme (»ili, ili«), docnije je o toponimu *Grižane* izneo kategorički mišljenje da je »sa starijim oblikom«. U ovom slučaju mogao je to kazati sa više sigurnosti, jer sačuvani oblik *Griža* dokazuje da je oblik *Grižane* postao preko oblika *Grižanin*.

Ovo Budmanijevo mišljenje nije osporavano kao ni Daničićovo. U novije vreme A. Belić je izneo svoje mišljenje o ovom nastavku rečima: »gotovo na celom prostoru pružanja našega jezika sačuvalo se to *-e* u nazivima mesta koje nije ništa drugo do gornji (tj. stari nastavak *-e*, prim. aut.) nastavak sačuvan u njima u skamenjenom obliku (on se prenosi na nazive mesta koji ga prvobitno nisu mogli imati), isp.: *Grižane* u Hrv. primorju, *Brežane* u Srbiji, pa zatim i *Boževce*, *Crniće*, *Ranovce* itd. Naravno da se u ovim nastavcima *-e* često u narodnom jeziku, a još više u književnom zamenjuje glasom *i*: *Korićani* kod Kragujevca, *Nakućani* kod G.

Milanovca» (*Istorija srpskohrvatskog jezika*, knj. II, sv. I, *Reči sa deklinacijom*, str. 14).

Kako se vidi iz ovih navoda, Belićevo mišljenje slaže se sa Budmanijevim u pogledu porekla nast. *-e*, ali rečima: »nije ništa drugo«, osporio je Daničićovo mišljenje da je padežni nastavak *-e* »akuzativ za nominativ«. Osim toga, on je uz reči s nastavkom *-ane* naveo i reči s nast. *-are*, zatim i reči s nast. *-ce* i *-ice*. Istakao je i upotrebu ovog nastavka za označavanje imena mesta.

Ne može biti sumnje o tačnosti mišljenja da u nazivima mesta na *-ane*, *-are* padežni nast. *-e* potiče od starog nastavka *-e* za nom. množine muškoga roda, ali treba voditi računa i o tome da treba praviti razliku između naziva onih mesta koja su postala za vreme dok je nastavak *-e* označavao nom. množine imenica muškoga roda i onih koji su nastali kad je taj nastavak prestao da označava taj padež.

U radu »Komunalno uređenje Kotora...«, I. Sindik, objavljenom u »Jugosl. Fil.«, XIX, knj. 1—4, Beograd 1951 — 52 (koji je trebalo da glasi: »O nekim toponimima u studiji I. Sindika: »Komunalno uređenje Kotora...«) osvrnuo sam se, među ostalim, na citate iz kotorskog Arhiva u kojima se spominje selo Lepetane, a iz kojih se vidi kada je i kako je postalo i kako se širio teritorij koji se označava tim imenom.

Prema tim i drugim podacima, tu se na zemljište, koje je pripadalo samostanu Sv. Lovrijenca 1506. god., nastanio neki čovek po prezimenu Lepetan. God. 1517, kao što se vidi iz rada I. Stjepčevića: »Lastva« str. 6, spominje se mesto Lepetani »in contrata Lepetani sive s. Laurentii«. God. 1546. zabeleženo je Lepetani, a godinu dana docnije, 1547. »villa Lepetane«.

Iz ovih podataka vidi se da se forma *Lepetani* upotrebljavala između 1517 i 1546. godine. Za formu *na — e* može se sigurno kazati da se upotrebljavala 1547. god. do danas. Mesto se prvo moglo zvati indirektno po prezimenu porodice Lepetani, npr.: »Koliko treba još da idemo? Jesu li daleko Lepetani?«, pa tek docnije direktno sa završetkom na *-ane*, sa čime se slaže i činjenica da je prvo zabeležena forma *-ani*, a tek dvadeset godina docnije forma *-ane*.

Da se nast. *-e* ubrzo počeo upotrebljavati pored nastavka *-i* i da ga je istisnuo iz upotrebe, razumljivo je: svakodnevnom upotrebom te reči u značenju mesta, izgubila se njena veza sa porodicom. Osim toga pored porodice Lepetan nastanjivali su se i drugi sa drukčijim prezimenima, pa se prezime Lepetan nije više isticalo ni uticalo na formu imena sela (prezime Lepetan moglo se i promeniti; upor. poznato u Boki prezime Lepetić). To kao i uticaj drugih toponima na *-e* u nom. pl. m. moglo je ubrzo uticati da se

forma Lepetani zameni formom Lepetane. Na sličan način mislim da su se formirali ovakvi nazivi mesta koja su nastala u vreme kada nastavak *-e* više nije označavao nom. pl. imenica muškoga roda. Naravno ti toponimi mogli su dobiti nastavak *-e* samo ukoliko je u narodu koji je učestvovao u formiranju tih toponima postajalo jezičko osećanje da takva reč treba da ima u nominativu nastavak *-e*. Ukoliko toga nije bilo, reč je dobijala nastavak *-i*.

U radu: »O obliku i deklinaciji imena mesta tipa *Bošnjane, Ribare* u savremenom književnom jeziku«, »Naš jezik«, knj. 13, sv. 3—5 Beograd, 1964. godine, Branislav Milanović je ispitao areu prostiranja imena mesta muškoga roda sa padežnim nastavkom *-e* u nominativu. Tim radom omogućeno je dalje, egzaktnije proučavanje problema koji pretstavlja ovaj nastavak. U ovom radu, pored ostalog, dokazao je takođe da su imenice srednjeg roda s takvim nastavkom. Za dokaz je naveo primer: »Bošnjane je pomešteno bliže Moravi« i još nekoliko primera. Ovakav rod je u skladu sa potpunije izraženim rodом i brojem ovih imenica u istočnom području našeg jezika, u krajevima gde su ovakve reči prekinule svaku formalnu vezu sa množinom i muškim rodом i prešle potpuno u jedninu i srednji rod. U drugim krajevima, osobito zapadnijim, iako je nominativ ovih reči prešao u srednji rod, zavisni padeži zadržali su množinski oblik. Tako anomalno stanje moglo se zadržati, jer kod imena mesta u logičkom pogledu ne dolazi do izraza gramatički broj reči: bilo da se reče Lepetani ili Lepetane, Kamenari ili Kamenare, u oba slučaja zamišlja se jedno mesto, a ne više njih. Ipak, ono što je jedinstvenije, prostije i pravilnije složenno, lakše se pamti, pa su u jednom delu istočnog područja našeg jezika, kako je gore rečeno, i zavisni padeži prešli u jedninu, dok se u zapadnijim krajevima, gde je jezička tradicija u pogledu deklinacije jača, čuvaju pluralni nastavci.

Po množinskim nastavcima u zavisnim padežima ovih toponima može se krivo pomisliti da je i njihov nominativ u množini, a budući da u tom padežu samo imenice ženskoga roda imaju nastavak *-e*, može se krivo shvatiti da su to reči ženskoga roda, pa ih tako i deklinirati. Meštani i oni iz okoline, bliže ili dalje, koji su izgovor tog toponima primili po jezičkoj tradiciji, izgovaraju te reči s nastavkom *-e* u nominativu i dekliniraju ih po nasleđenoj množinskoj paradigmi muškoga roda, npr. nom. i akuz. Lepetāne (Lepētane), gen. Lepetāna (Lepētāna), dat. instr. lok. Lepetānima (Lepētānima). Oni iz daljih krajeva, koji ih prvi put čuju, dekliniraju ih po svome jezičkom osećanju, analogno drugim sličnim rečima (u drugim vrstama reči upor. Prćanj, gen. Prćnja, mesto Prćanja; Tivat — Tivata, mesto Tivta).

U retkim slučajevima imena mesta na *-ane -are* mogu biti ženskoga roda. Ovakve reči, i pored takvog završetka, ne spadaju

u toponime starog porekla na *-ane -are*, jer njihov padežni nastavak ne potiče od starog nastavka *-e* u zn. nom. pl. muškog roda, pa ne odstupaju od paradigmatskog sistema, nego im, kao imenicama ženskog roda na *-a*, nastavci *-e, -a, -ama* u pluralu pripadaju po pravilu. U takve imenice spada npr. i toponim *Bobare* (Milanović, o. c. 141, 143, i 160. str.) od reči koja je u Vukovom Rječniku označena kao imenica ženskoga roda. Međutim, za toponim *Jezerane* ne može se sigurno znati kojega je roda, jer se nalazi sa različitim nastavcima: »u *Jezeranama*, u *Jezeranima*, u *Jezeranu* (Milanović, str. 160, 161). I za poneka druga imena mesta ne može se pouzdano utvrditi ako se ne zna njihova etimologija, pa leksikografi i dr. u takvim slučajevima mišljenja o njihovom rodu iskazuju sa sumnjom kao npr. Đ. Daničić koji u RJA za reč *Breštane* kaže: »ime će biti ženskoga roda...«.

Nastavak *-ama* u dat. lok. instr. pl. najpouzdaniji je dokaz da je takva reč ženskoga roda, ako se tako govori u mestu koje je označeno tim imenom, ali u pisanim izvorima ne može se uvek znati je li pisac ime zapisao po narodnom govoru ili po svom jezičkom osećanju. Zato i primeri navođeni iz pisanih izvora nisu uvek potpuno sigurni.

Sva ova imena mesta s nastavkom *-e* izvedena su od imenica koje imaju zajedničku funkciju oznake ljudi po nekoj pripadnosti na društvenoj osnovi: profesiji, mestu stanovanja ili narodnosti. S ovakvom formom i značenjem zabeležene su ovakve reči u najstarijim spomenicima srpskohrvatskog jezika, a nalaze se i u staroslovenskom (самарѣне, мырапе; upor. i st. rus. горожане).

U srpskohrvatskom, kako je poznato, upotrebljavao se ovaj nastavak u značenju n. pl. m. gubeći se sve više u toku vremena, dok se nije u šesnaestom veku potpuno izgubio, ali se sa promenjenim značenjem sačuvao u imenima mesta koja su od njega izvedena, jer je tu vršio funkciju razlikovanja imena mesta od drugih reči.

Budući da i prezimena na *-ić* ili *-ović* od kojih su postali nazivi mesta sa završetkom na *-iče* ili *-oviće* imaju takođe značenje pripadnosti nečemu na društvenoj osnovi, bližoj ili daljoj porodici, i ona su dobila padežni nastavak *-e* pod uticajem imena mesta na *-ane, -are*. Množinski zavisni padeži nisu se od njih dobili, jer se krajnje *-će* shvatilo kao kolektivno *-će* (<ć—je), pa su se tako počeli i deklinirati na odgovarajući način, kao imenice srednjega roda u jednini.

U spomenicima kotorskog Arhiva nalaze se imena mesta ovog tipa zabeležena u nom. pl. s nastavkom *-i*: »Bogdasichi«, »Lesevichi« 1421. god. (I. Stjepčević, »Prevlaka«, str. 15); »Bogdasichi 1397, »Bogdasich« 1421, 1430, 1497. (I. Stjepčević, »Lastva«, str. 10.)

Na temelju ovakvog bcleženja može se pretpostaviti da su i ove reči imale u početku padežni nastavak *-i* pa da su docnije na isti način kao i one na *-ane -are* dobile nastavak *-e*, koji kao ni u imena na *-ane -are* nije potrebno objašnjavati uticajem akuzativa (kao što je učinjeno u mom radu: »O topografskim imenima Boke kotorske«, SAN, »Spomenik CIII«, str. 49), iako nije isključeno da je i taj padež zbog njegove češće upotrebe, osobito u krajevima gde se on upotrebljava i za stanje, mogao doprineti učvršćenju i održavanju tog nastavka *-će*, u narodnom jeziku.

U ređim slučajevima u imenima mesta na *-ac*, pošto su i ona postala od prezimena (upor.: »Deanovac, Deanovca, m. ime selu, usporedi Dejanovac; Deanovići, Deanovića, m. pl. selo u hrvatskoj krajini; Deanović, m. prezime« RJA) dobila su nastavak *-e*.

U Srbiji, kod Zaječara, nalazi se selo zabeleženo u formama *Lenovac* i *Lenovce*; Milanović, o. c. 162. Ovaj naziv je verovatno postao elipsom početnog sloga od* *Jelenovac*, upor. prezime Jelenić. U Boki se nalazi selo koje je u RJA zabeleženo u formama »*Lipce*«, vidi »*Lipci*«, »*Lipci*, *Lipaca*, m. pl. . . .«. Ovo ime je verovatno postalo od prezimena *Lipovac* u pl. (»*Lipovci*, m. pl. »mjesno ime«, o. c.). Ovako prezime nalazi se i danas u Boki. I naziv sela *Tomance* (Kosovo), Milanović ib.: »postalo je verovatno od prezimena (**Tomanovac*), pa je zahvaljujući tome moglo da dobije padežni nastavak *-e*.

I pored razlika koje postoje između reči na *-ane*, *-are* i onih na *-iče*, *-oviće*, one se osećaju kao vrlo slične, jer im je zajedničko to što svršavaju u nominativu na *-e* sa značenjem srednjeg roda u singularu, čime su približene rečima koje imaju prostorno značenje kao u *more*, *polje* i dr. i kolektivnim »*Orašje*, n. (coll) *Nusswald*, *nucetum*«, *Vukov Rj.* (u *Lep. Orašje*, mesto; *Kostanje*, zemljište na kojemu rastu *kostanji*), i dr.

Obadve vrste slične su i po tome što taj nastavak vrši funkciju diferencijalnog znaka po kojemu se reči tipa *Lepetane*, *Kamenare*, *Baošiće* kao imena mesta razlikuju od *Lepetani*, *Kamenari*, *Baošići* kao prezimena ili od kakvih drugih naziva koji se sa spomenutim značenjem odnose na ljude, i to je glavni faktor koji je uticao da se ovaj padežni nastavak sačuva do danas u narodnom govoru.

Резюме

Васо ТОМАНОВИЃ

В настоящей статье речь идет о происхождении и значении падежного окончания *-e* у имен существительных, обозначающих названия городов и поселений, которые в номинативе оканчиваются на *-ane* или *-are*, а также о том, вследствие чего оно прочно задерживается в народной речи, несмотря на то, что в литературном языке вытесняется в пользу падежного окончания *-и*.